

НАУКА ПРО АДВОКАТУРУ ТА ЇЇ ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ

THE SCIENCE OF ADVOCACY AND ITS PRACTICAL SIGNIFICANCE FOR THE ADVOCATE INSTITUTE

Павлюк Н.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу

Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

На основі аналізу наукової літератури встановлено, що з огляду на специфіку адвокатської діяльності з метою належного здійснення функції надання професійної правничої допомоги об'єктивно існує необхідність у розвитку знань про адвокатуру й адвокатську діяльність. В галузі юридичної науки всі дослідження з організації адвокатури та адвокатської діяльності стали проводитися в рамках нової наукової спеціальності, а не як «адвокатські напрями» в інших юридичних науках. Наука про адвокатуру (адвокатологія) є суспільною міждисциплінарною прикладною наукою про історію розвитку адвокатури, її функціонування, консультативну та представницьку діяльність адвоката, а також його діяльність у різних юрисдикційних провадженнях. Особливість науки про адвокатуру полягає в тому, що вона інтегрує матеріал про всі складові адвокатського права – інституційної (пов'язаної з вивченням загальних положень про формування адвокатури), галузевої (що включає вивчення окремих інститутів адвокатського права як самостійної правової галузі) та функціональної (що вивчає професійні основи організації та діяльності інституту адвокатури) – в єдину систему знань про адвокатуру. Наука про адвокатуру стосовно інших правових наук виступає спеціальною юридичною наукою, узагальнює і систематизує різноманітні висновки багатьох галузей права, включає їх в трансформованому вигляді в базу власних наукових ідей. Знання про адвокатуру несуть у собі методологічну основу вирішення завдань практикуючими юристами. Без вивчення сутності адвокатури, напрямів її діяльності, соціальної ролі та правового призначення, найбільш істотних зв'язків і відносин, що знаходяться як усередині, так і поза адвокатурою, принципами організації та діяльності адвокатури, напрямами реформування адвокатури тощо, адвокатура як галузь правової науки і як практична організація не може ефективно розвиватися та розраховувати на соціально значущі результати. Встановлено, що необхідність дослідження проблем, з якими стикається адвокатура, зумовлює розробку комплексів дієвих рекомендацій, що сприяють виконанню адвокатами своєї професійної функції.

Ключові слова: інститут адвокатури, наука про адвокатуру, адвокатологія, адвокат, адвокатська діяльність, професійна правнича допомога, захист прав, свобод та інтересів осіб, правова держава, громадянське суспільство.

On the basis of the analysis of the scientific literature, it was established that in view of the specifics of advocacy, in order to properly perform the function of providing professional legal assistance, there is objectively a need for the development of knowledge about advocacy and advocacy. In the field of legal science, all research on the organization of advocacy and advocacy activities began to be conducted within the framework of a new scientific specialty, and not as "advocate areas" in other legal sciences. The science of advocacy (advocacy) is a public interdisciplinary applied science about the history of the development of advocacy, its functioning, consulting and representative activities of a lawyer, as well as his activities in various jurisdictional proceedings. The peculiarity of the science of advocacy lies in the fact that it integrates material on all components of advocacy law – institutional (related to the study of general provisions on the formation of advocacy), sectoral (which includes the study of individual institutions of advocacy law as an independent legal branch) and functional (which studies the professional foundations of the organization and activity of the advocacy institute) – into a single system of knowledge about advocacy. The science of advocacy in relation to other legal sciences acts as a special legal science, summarizes and systematizes various conclusions of many branches of law, includes them in a transformed form in the base of its own scientific ideas. Knowledge of advocacy provides a methodological basis for solving tasks by practicing lawyers. Without studying the essence of advocacy, directions of its activity, social role and legal purpose, the most significant connections and relationships that are both inside and outside the advocacy, the principles of organization and activity of the advocacy, directions of reforming the advocacy, etc., advocacy as a branch of legal science and how a practical organization cannot effectively develop and count on socially significant results. It has been established that the necessary research problem faced by the legal profession requires the development of a set of effective recommendations that contribute to lawyers' performance of their professional function.

Key words: institute of advocacy, science of advocacy, advocacy, lawyer, advocacy, professional legal assistance, protection of rights, freedoms and interests of individuals, rule of law, civil society.

Актуальність теми. Досягнення України на шляху формування демократичної правової держави та становлення громадянського суспільства залежать не лише від розвитку економіки та удосконалення законодавства, а й від зусиль держави у забезпеченні кожній особистості її прав і свобод, конституційних гарантій їх захисту, особливе місце серед яких посідає гарантія на отримання кваліфікованої правової допомоги на професійній основі. Основні завдання щодо забезпечення цієї гарантії покладені, як відомо, на інститут адвокатури. Як відзначає А. Меланчук, адвокатура України утвердилась у суспільній свідомості як важливий інститут громадянського суспільства, котрий, сприяючи захистові прав і свобод людини і громадянина, виконує публічну функцію, пов'язану з утвердженням принципу верховенства права, поєднуючи її із захистом приватних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб [6, с. 3–6].

Постановка проблеми. В основі вдосконалення правозахисної діяльності адвокатури, як і законодавства про адвокатуру, лежить узагальнення практики адвокатів та накопиченого досвіду їх роботи. Саме на цьому під-

ґрунті розвивається галузь знань, яку ми називаємо наукою про адвокатуру (адвокатологією).

Як слушно відмічає Н. Бакаянова, з огляду на специфіку адвокатської діяльності з метою належного здійснення функції надання професійної правничої допомоги об'єктивно існує необхідність у розвитку знань про адвокатуру й адвокатську діяльність, розробці теоретичних положень, які поклалися б в основу законодавчого вдосконалення питань організації та діяльності адвокатури у світлі судово-правової реформи, виокремлення науки про адвокатуру (адвокатології), яка об'єднала у своїх межах усі знання про організацію адвокатури й адвокатську діяльність, спрямоване на комплексне вивчення проблем адвокатури, систематизацію питань, що стосуються здійснення адвокатської діяльності [2, с. 3–9].

Створення у системі правничої науки осібної галузевої науки про адвокатуру є, по суті, логічним наслідком об'єктивних процесів прогресивного розвитку правничої науки, інтеграційними запитами правничих науково-теоретичних знань про адвокатуру [4, с. 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наука про адвокатуру розвинулась завдяки працям таких учених, як М. Р. Аракелян, Н. М. Бакаянова, А. М. Бірюкова, В. Г. Гончаренко, Т. В. Варфоломєєва, Т. Б. Вільчик, Я. П. Зейкан, М. А. Погорецький, О. Д. Святоцький, О. В. Синеокий, Д. П. Фіолевський, С. Я. Фурса, О. Г. Яновська та інших. Більшість досліджень протягом останніх років присвячено адвокатській діяльності в системі захисту прав громадян, діяльності адвокатури в контексті реалізації конституційних гарантій надання кваліфікованої юридичної допомоги, здійсненню різних видів адвокатської діяльності, окремим інститутам адвокатури. Ряд питань, пов'язаних з організацією адвокатури та здійсненням окремих видів адвокатської діяльності, не отримали належної уваги.

Проте, розвиток адвокатури та новели її функціонування, поява нових якостей та зміни правового регулювання діяльності адвокатів тощо вимагають належної наукової оцінки та нових всебічних досліджень.

Метою статті є визначення співвіднесення розвитку науки про адвокатуру з потребами практики та вплив науки на ефективність адвокатської діяльності.

Виклад основного матеріалу. У сучасний період, обумовлений глобальними перетвореннями всієї системи суспільних відносин, проведенням конституційної реформи судової системи, частково якої є реформа адвокатури, підвищенні ролі адвокатури у суспільстві і визнання її суміжним інститутом у системі судової влади, збільшення ролі адвокатів в захисті прав громадян, охороні інтересів юридичних осіб, зумовлених демократичними процесами в українському суспільстві, виникла необхідність виокремлення науки про адвокатуру [5, с. 9]. Дана наука, на думку Т. Вільчик, просто необхідна для розробки спеціальних, досить вузьких, але таких, що мають суто практичне значення проблем, вона узагальнює і систематизує різноманітні висновки багатьох галузей права, включає їх в трансформованому вигляді в базу власних наукових ідей; знання про адвокатуру несуть в собі методологічну основу вирішення завдань практикуючими адвокатами [5, с. 9].

Як зазначає Н. Бочуляк, адвокатологія (наука про адвокатуру) науково осмислюється у таких вимірах: як спеціальна галузь правничої науки, яка подає концептуальне розуміння (теорію), різні наукові погляди (уявлення) та правові ідеї про адвокатську діяльність та адвокатуру; як юридична (суспільна) наука про передумови виникнення, чинники формування, тенденції розвитку, особливості функціонування адвокатури, її змісту, різновиди та певні форми утворення діяльності адвокатів; як гуманітарна (юридична) галузь знань про особливості виникнення, процес становлення, властивості функціонування та перспективний розвиток адвокатури з метою втілення першочергової соціальної місії держави, скерованої на захист прав і свобод, сприяння законних інтересів громадян України, підтримку іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб [4, с. 18–19].

Н. Бакаянова вважає, що наука про адвокатуру (адвокатологія) є сукупністю інформації, яка стосується діяльності адвокатів та організації адвокатури, що систематизується і аналізується вченими для виявлення та вирішення проблемних питань організації адвокатської спільноти, вироблення концепцій щодо удосконалення адвокатської діяльності з надання правової допомоги громадянам та юридичним особам [3, с. 65].

Кожен новий етап якісних перетворень та розвитку адвокатури завжди передбачає повернення дослідників до розгляду її предмета. Як відомо, предметом науки є те, що вона вивчає, тобто, сфера, на яку спрямована розумова діяльність дослідника, внаслідок чого формується система знань. Як видно з назви науки про адвокатуру, адвокатологія досліджує правові, державні та соціальні явища, закладені в інституті адвокатури, закономірності їх виникнення та перспективи розвитку.

У предмет науки про адвокатуру входять об'єктивні соціально-правові закономірності, що визначають юридичну (правову) природу адвокатури, тобто, особливі якості, ознаки, риси адвокатури, її завдання та роль по відношенню до інших явищ суспільного життя та галузей права, соціальну цінність та функції в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу. Предмет становлять правові відносини та явища, категорії та поняття, які дозволяють усвідомити зміст та форми адвокатури, удосконалювати її діяльність у суспільстві та взаємини з державними та правоохоронними органами, інститутами громадянського суспільства.

В предмет науки про адвокатуру можна також включити законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність, що регулює відносини: пов'язані з організацією адвокатури та координуванням її дій; складаються у процесі внутрішнього управління адвокатурою, під час реалізації принципу самоврядування та під час здійснення адвокатської діяльності, а також розуміння особливостей правової культури та правосвідомості адвокатів, які працюють у сьогоденних умовах, особливості формування моральних основ діяльності інституту адвокатури і ті функції адвокатури, які сприяють реформуванню і перетворенню застарілих суспільно-політичних процесів на нові, сучасніші, вибору для адвокатів сучасних орієнтирів та цінностей.

Як стверджує Н. Бакаянова, «у межах адвокатології потребують аналізу як закономірності способів і засобів адвокатської діяльності, їх формування, створення чи удосконалення, так і формування та використання методик захисту та представництва по окремих категоріях справ. Але й цим предмет адвокатології не вичерпується, оскільки інший великий пласт інформації, яку необхідно досліджувати, стосується закономірностей організації адвокатської спільноти, формування системи адвокатського самоврядування, корпоративних відносин в адвокатській спільноті, шляхів поліпшення взаємовідносин в адвокатському середовищі тощо. Особливо важливими слід вважати і обов'язково досліджувати в адвокатології й питання взаємовідносин адвокатів та адвокатури з державними структурами, клієнтами тощо» [3, с. 79–80].

Варто також погодитися з думкою Н. Бочуляк щодо завдання теоретичної частини адвокатології, яке, на погляд автора, «полягає в дослідженні і роз'ясненні об'єктивних процесів, які привели до виникнення адвокатури, визначенні її сутності та призначення у громадянському суспільстві, формулюванні її понятійного апарату» [4, с. 20]. Але, як вважає цитований автор, «головним напрямком досліджень слід вважати формулювання наступних раціональних кроків у розвитку адвокатури, вдосконалення законодавства про адвокатську діяльність. Варто, щоб теорія адвокатури визначала, передовсім, нові концепції вчених, практиків, які ще не набули широкого застосування, відмежовувала інформацію, яка має широко і критично обговорюватися, удосконалюватися перед запровадженням відповідного законодавства та практики його застосування від загального масиву інформації» [4, с. 20].

Суголосно з цим є й думка С. Фурси, котра стверджує, що «сама наука про адвокатуру має робити прогнози розвитку того чи іншого правового явища та пропозиції щодо втілення наукових концепцій, доктринальних положень, які роками публічно обговорювалися і схвально були прийняті спільнотою» [7, с. 19]. Тому, на переконання вченої, «при розробці концепції та стратегії розвитку адвокатури слід зважати на базис доктринальних напрацювань учених і, безумовно, з урахуванням змін у суспільних відносинах і державному устрої нашої держави та її правової системи» [7, с. 19].

Без вивчення сутності адвокатури, напрямів її діяльності, соціальної ролі та правового призначення, найбільш істотних зв'язків і відносин, що знаходяться як усередині,

так і поза адвокатурою, принципами організації та діяльності адвокатури, напрямками реформування адвокатури тощо, адвокатура як галузь правової науки і як практична організація не може ефективно розвиватися та розраховувати на соціально значущі результати.

Безумовно, актуальним напрямом наукового пошуку були та залишаються питання професійної культури та етики адвоката, стандартів професійної поведінки адвокатів за тих чи інших обставин. Якщо правовий статус адвокатури та адвоката визначає законодавча влада держави, то суспільний статус адвокатури визначається її громадським авторитетом.

Без знання цих закономірностей, наукового обґрунтування шляхів і напрямів удосконалення законодавства, неможливе ухвалення закону про адвокатуру та адвокатську діяльність, що відповідає не лише правоохоронним завданням держави, а й одночасно інтересам самих адвокатів, і, головне, потребам громадян та суспільству в цілому, розробити систему правових засобів, що забезпечують функціональну цілісність правових компонентів адвокатури, закріплених у правових нормах та правосвідомості суб'єктів інституту адвокатури.

Якщо на доктринальному рівні не вирішуватимуться нагальні проблеми, поставлені перед адвокатською спільнотою, викликані змінами у соціальному житті нашого суспільства (наприклад, узурпація влади в органах адвокатського самоврядування, замах на інститут адвокатської таємниці, невизначеність низки фінансових аспектів адвокатської діяльності тощо), які у сукупності досягнуть

критичної маси, може виникнути ланцюгова реакція, яка призведе до регресу чи руйнування інституту адвокатури.

Усвідомлюючи значення науки у практичній діяльності адвокатури, Асоціація адвокатів України створила науково-експертну Раду як постійно діючий орган, створений з метою організації, координації та підвищення ефективності діяльності Асоціації адвокатів України у науковій сфері, створення науково-методичної бази для підвищення кваліфікації адвокатів, а також з метою надання адвокатами-науковцями кваліфікованої професійної оцінки (роз'яснень, наукових та правових висновків) з проблемних питань правозастосування, функціонування інституту адвокатури в Україні, інших актуальних питань держави і права, галузей права, а також подальшого сприяння розвитку наукових досліджень, наукового забезпечення навчально-методичної, редакційно-видавничої та законопроектної діяльності [1].

Висновки. Отже, є чимало актуальних питань, що входять у поняття науки про адвокатуру. Їх розробка є вкрай важливою для підвищення рівня професійної діяльності адвокатів, для підвищення престижу вітчизняної адвокатури та суспільної значущості цього інституту.

Необхідність дослідження проблем, з якими стикається адвокатура, зумовлює розробку комплексів дієвих рекомендацій, що сприяють виконанню адвокатами своєї професійної функції. У зв'язку з цим виникає потреба у розробці концептуальних пропозицій щодо вирішення низки проблем, що стосуються вдосконалення теоретико-методологічної, правової, тактичної та методичної складових професійної діяльності адвоката.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асоціація адвокатів України. Науково-експертна рада. URL: uaa.org.ua.
2. Бакаянова Н. М. Предмет, об'єкт та методологія науки про адвокатуру. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / ред. кол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.] ; відп. за вип. М. В. Афанасьєва. Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2016. Вип. 76. С. 3–9.
3. Бакаянова Н. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. д-ра юрид. наук. 12.00.10. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017. 395 с.
4. Бочуляк Н. *Адвокатологія як науково-теоретична основа розвитку адвокатського самоврядування. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки.* 2018. № 906. С. 15–22.
5. Вільчик Т. Б. *Актуальні проблеми адвокатури* : підручник / за заг. ред. Т. Б. Вільчик. Харків : Право, 2022. 376 с.
6. Меланчук А. В. *Адвокатура в Російській Імперії і сучасній Україні (порівняльно-правовий аналіз)*: автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.10. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2014. С. 3–6.
7. Фурса С. *Адвокатура* крізь призму національної правової доктрини. *Право України.* 2019. № 12. С. 16–41.